УДК 9.048(477.62) **DOI** https://doi.org/10.26661/zhv-2025-10-62-06

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ДОНЕЧЧИНИ ВПРОДОВЖ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Юлія Ситник
Уманський національний університет
july-don@i.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7912-908X

Олександер Ситник
Мелітопольський державний педуніверситет імені Богдана Хмельницького
oleksander_sytnyk@i.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7743-8148

Ключові слова: національна ідентичність, Донеччина, національна свідомість, історіографія національної ідентичності, українська нація.

У статті проаналізовано історіографію трансформації національної ідентичності українців Донеччини впродовж ХХ – початку ХХІ ст. Автори розглядають ключові дослідження українських і закордонних учених, акцентуючи на процесах українізації, зросійщення та регіональних особливостях. Застосовуючи хронологічний і проблемний принципи, висвітлено період від царського режиму до незалежної України, підкреслено вплив радянської політики та сучасних викликів. Висновки вказують на необхідність подальших досліджень для глибшого розуміння теми.

TRANSFORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS IN DONETSK REGION DURING THE 20th AND EARLY 21st CENTURIES: A HISTORIOGRAPHICAL PERSPECTIVE

Julia Sytnyk
Uman National University

Olexander Sytnyk
Bogdan Khmelnytskyi Melitopol state pedagogical University

Keywords: national identity, Donetsk region, national consciousness, historiography of national identity, Ukrainian nation.

This article provides a comprehensive historiographical overview of the transformation of Ukrainian national identity in the Donetsk region (Donbas) from the 20th century to the early 21st century. It begins by framing the problem, noting that the topic remains discursive and requires deeper investigation through thematic, problematic, and chronological approaches in historiography. The authors emphasizes the need to identify pressing and debated issues, extract valuable information using a value-based approach, and align the analysis with historical periodization of national identity development. In the analysis of sources and recent studies, the article draws on foundational works by scholars such as F. Turchenko and H. Turchenko, who extensively covered the specifics of Ukrainian national identity evolution in southeastern Ukraine.

H. Kasianov's contributions are highlighted for their balanced argumentation based on historical facts, aiding the revival of Ukrainian identity patterns in public consciousness. O. Diedush's research is noted for its periodization of Ukrainian national identity within the historiographical process, dividing it into the "modern nation" era (from the early 20th century) and the contemporary period (from 1991 onward). However, the authors acknowledges gaps in the historiography specifically focused on Donetsk Ukrainians during this timeframe, calling for further exploration. The publication's goal is to characterize the historiographical study of this transformation. The main body of the text surveys a wide array of Ukrainian and foreign researchers' works. It traces the roots of Russification policies back to the 18th century under tsarism, as per Turchenko and Turchenko. V. Shandra points to elements of Ukrainian identity revival in the 19th century based on folk language, while O. Kazakevych notes the conscious adoption of Ukrainian language by intellectuals from the mid-19th century. Yu. Nikolaiets identifies the formation of key national identity traits in Donetsk by the late 19th century, linked to the ethnic structure's foundations. S. Liakh discusses cultural-educational activities among Ukrainian peasants in the Katerynoslav Governorate at the turn of the 20th century.

Постановка проблеми. Тема історіографічного вивчення тематики трансформації національної ідентичності українців Донеччини впродовж ХХ – початку ХХІ ст. залишається доволі дискурсивною й такою, що вимагає більш поглибленого вивчення. Так, поряд із змістовно-тематичним принципом, доцільним є застосування проблемного й хронологічного принципів історіографії. Зокрема завдання проблемної історіографії, насамперед, полягає у виявленні найбільш нагальних і дискусійних питань і визначенні найбільш оптимальних напрямків вивчення певної тематики. Також суттєвим є завдання виділення з попереднього історіографічного масиву, завдяки ціннісному підходу, найбільш важливої наукової інформації. У контексті історичного розвитку національної ідентичності, в залежності від історичної періодизації, слід застосовувати й хронологічний принцип історіографії.

Аналіз джерел та останніх досліджень. При аналізі історіографії української національної ідентичності впродовж ХХ – початку ХХІ ст. визначальним є науковий доробок Ф. Турченка та Г. Турченко, які у своїх численних працях[1] досить ґрунтовно висвітлили специфічні риси й особливості розвою української національної ідентичності на теренах південно-східної України. Доволі ґрунтовним є аналіз української національної ідентичності, проведений Г. Касьяновим[2]. Так, цим ученим було визначено, що завдяки історичному фактажу стає можливою виважена аргументація процесу відродження в суспільній свідомості зразків української національної ідентичності[3]. У дослідженні О. Дєдуша, серед іншого, відзначено специфіку періодизації розвитку української національної ідентичності в контексті українського історіографічного процесу й новітніх теоретико-методологічних підходів. Зокрема у розвитку національної ідентичності на теренах Донеччини вказано два такі історіографічні періоди: «модерної нації» (від початку ХХ ст.) та сучасний (від 1991 р. – до нині)[4]. Водночас необхідно констатувати, що поряд із історіографічною базою тематики української національної ідентичності, історіографія національної ідентичності українців Донеччини, зокрема періоду ХХ – початку ХХІ ст., потребує ще подальшого дослідження.

[1] Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 166 с.; Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія»: 1764–2014. Ювілей на крові. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 116 с.; Турченко Г. Історична наука і сучасна гібридна війна Росії проти України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 46. С. 295–301; Турченко Г. Імперський проект «Новоросія»: історія і сьогодення. *Схід і Південь України: час, простір, соціум*: у 2 т. Колективна монографія / Відп. ред. В. А. Смолій; керівник авт. колективу Я. В. Верменич. Т. 1. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. С. 206–232; Турченко Ф. Г. ГКЧП і проголошення незалежності України: погляд із Запоріжжя. Запоріжжя : Просвіта, 2011. 132 с.

[2] Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму : монографія. Київ : Либідь, 1999. 352 с.

[3] Касьянов Г. Украина-1990: «бои за историю». *НЛО*. 2007. № 1. URL: https://magazines.gorky.media/nlo/2007/1/ukraina-1990-boi-za-istoriyu.html.

[4] Дєдуш О. В. Історіографія дослідження української національної ідентичності в кінці ХХ – на початку ХХІ століття: дис. канд. істор. наук (доктора філософії). 07.00.05 «Етнологія». Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, 2021. С. 177.

Мета публікації. Метою статті є характеристика історіографічного вивчення тематики трансформації національної ідентичності українців Донеччини впродовж XX – початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Тематика аналізу історіографії національної ідентичності українців Донеччини впродовж XX – початку XXI ст. охоплює цілу низку робіт українських і закордонних дослідників. Зокрема, Ф. Турченко й Г. Турченко у своїх працях дійшли висновку щодо системності політики цілеспрямованого зросійщення українців, котра проводилася царизмом в Російській імперії ще від XVIII ст.[5]

В. Шандра звернула увагу на те, що вже в XIX ст. на українських землях, котрі перебували в складі Російської держави мали місце елементи відродження української національної ідентичності на основі народної мови[6]. І як відзначає О. Казакевич, уже від середини XIX ст. вжиток української мови переростає в свідому необхідність, у першу чергу, зусиллями представників української інтелігенції[7]. На думку Ю. Ніколайця, наприкінці XIX ст. сформувалися провідні риси національної ідентичності населення сучасних теренів Донеччини. Адже в цей час були закладені основи етнічної структури краю[8]. Згідно твердження С. Ляха, наприкінці XIX – початку XX ст. на території Катеринославської губернії, до котрої загалом належали терени сучасної Донецької області, культурно-просвітницька діяльність у середовищі українського селянства, переважно, характеризувала їх національне усвідомлення[9].

О. Добровольський приділив значну увагу розвою українського національного руху на Півночі Донеччини, й зокрема – історії товариства «Просвіта» на Слов'янщині[10]. У цілому вченим було досліджено процес розвитку українського національно-визвольного руху на Донеччині в період 1917–1958 рр.[11] С. Плохій прослідкував специфіку ідейно-політичної еволюції українського селянства впродовж 1920-х рр., при цьому, означивши, що тривалий час провідними чинниками вважалися: примат соціальних відносин та ідея класової боротьби[12]. Процес «українізації» 1920 – початку 1930 рр. схарактеризовано Г. Васильчуком[13], І. Діяком[14], С. Шевцовою[15] та ін. Зокрема І. Дзюба відзначив, що в період «українізації» 1920-х рр. на Донеччині з'явились українські часописи й інші різноманітні видання, українські театри, талановиті літератори тощо[16]. Г. Єфіменко вказав на те, що радянська національно-культурна політика спрямовувалася на те, щоб «укорінитися» серед місцевого населення й виховати більшовицькі кадри до «коренізації» національних компартій. Українізація була не метою, а лише засобом встановлення тісного контакту з українським населенням і наближенням влади до народу[17].

Л. Масенко вважає, що вже 1933 р. «українізація» була припинена. Їй на зміну була поновлена мовно-культурна асиміляція, яка забезпечувалася всіма засобами тоталітарного режиму[18]. Я. Вергенич зауважила, що в період 1930-х рр. на терито-

---

[5] Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна…

[6] Шандра В. С. Мова як засіб формування національної ідентичності. *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Збірник документів і матеріалів* / відп. ред. Г. Боряк; упоряд. Г. Боряк, В. Баран, Л. Гісцова, Л. Демченко, О. Музичук, П. Найденко, В. Шандра; НАН України; Ін-т історії України; Укрдержархів, ЦДІАК України. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2013. С. 7–44.

[7] Казакевич О. М. Українська мова як чинник формування модерної нації у європейському контексті (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. … доктора іст. наук: 07.00.01; 032 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 480 с.

[8] Ніколаєць Ю. О. Поселенська структура населення Донбасу: (етнополітичний аспект динаміки): монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 188 с.

[9] Лях С. Р. Сповідь сільського інтелігента минулого століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2004. Вип. 17. С. 181–183.

[10] Добровольський О. «Просвіта» під багнетом. Слов'янськ : «Укр. Донбас», 2007. 128 с.

[11] Добровольський О. Український рух на Донеччині 1917–1958. *Історична Правда*. 28 грудня 2015. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/568143de77fc4/

[12] Плохій С. Селянська кліо: історична пам'ять та національна ідентичність в Радянській Україні. *Мемуари та щоденники*. Ч. 1 / Упоряд. А. Бойко, С. Плохій. Джерела з історії Південної України. Т. 5. Кн. 1. Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2005. С. 12–32.

[13] Васильчук Г. М. Перші кроки правового забезпечення українізації в УРСР (початок 20-х рр. XX сторіччя). *Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки*. 2004. № 2. С. 7–10.

[14] Діяк І. В. П'ята колона в Україні: загроза державності. Київ : ФОП Стебеляк, 2006. 128 с.

[15] Шевцова С. Українізація по-московськи: пряник, що став батогом, або як більшовики українців українізували. *Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України*. 08.11.2018. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2575613-ukrainizacia-pomoskovski-pranik-so-stav-batogom-abo-ak-bilsoviki-ukrainciv-ukrainizuvali.html.

[16] Дзюба І. М. Донецька рана України: Історико-культурологічні есеї. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 78 с.

[17] Єфіменко Г. Г. Зміна векторів у національній політиці Москви в голодоморний 1933 р. *Український історичний журнал*. 2003. № 5. С. 25–50.

[18] Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ : КМ Академія, 2004. 164 с.

рії Донеччини мало місце становлення новітньої міської ідентичності. Проте визначальним чинником цього процесу, на думку дослідниці, був не національно-культурний, а економічний чинник[19]. В. Стешенко в дослідженні, присвяченому перепису населення 1937 р., засвідчив надзвичайно низький показник української складової, що було наслідком людських втрат під час Голодомору 1932–1933 рр.[20]

А. Каппелер відзначив, що в розрахунку на те, що поступки національним меншинам у культурному житті, поряд із побудовою соціалізму, послаблять націоналістичні тенденції, більшовики, все ж, прорахувалися. Оскільки в багатьох національних окраїнах колишньої Російської імперії національні рухи змогли дуже зміцнитися та активізуватися. Але впродовж 1920-х рр. ці антикомуністичні рухи жорстоко придушувалися[21]. Я. Грицак зауважив, що українцям вдалося зберегти свою етнічну ідентичність не стільки завдяки, скільки всупереч усім модерним процесам на їхніх землях. Тим, що територія України впродовж віків лишалася політично та економічно не зінтегрованою, пояснюється особлива вага регіоналізму, котрий «був і є одним з головних чинників новітньої історії України»[22].

Д. Титаренко, характеризуючи діяльність товариства «Просвіта» в період нацистської окупації, зауважив, що на початках мало місце доволі толерантне ставлення окупаційної влади до українських націоналістів. Пояснювалося це потребою «залучення українського населення до співпраці»[23]. І. Тарнавський підкреслив значення «Маріупольське відродження» в розумінні українського національного відродження на Донеччині впродовж нацистської окупації[24]. В. Сергійчук вважає, що для залучення населення Маріуполя до своїх лав, членами ОУН(б) формувалися культурно-просвітницькі організації на кшталт «Просвіти», спеціальні сільськогосподарські школи та різного роду молодіжні спортивні організації, котрі були одночасно центрами з вербування нових учасників підпілля[25]. Р. Шпорлюк схарактеризував завдання, що ставилися націоналістичними діячами, а саме: боротьбу за державну незалежність, плекання власної національної ідентичності, розвій своєї нації тощо[26]. О. Добровольський стверджує, що українське національне відродження впродовж нацистської окупації мало місце також у Слов'янську й на Півночі Донеччини загалом[27].

Вже в повоєнний час, на думку, В. Іванишина та Я. Радевич-Винницького, в Україні мало місце явище лінгвоциду, котрий був спрямований проти національної ідентичності жителів урбанізованих і промислових регіонів, зокрема – Донеччини[28]. І. Дзюба свідчив, що відчував на собі, як упродовж післявоєнних десятиріч українське слово, іноді ледве жевріючи, все ж нагадувало багатьом, хто вони є, й навертало їх до України попри всі складні обставини[29]. Р. Сольчаник стверджував, що радянська національна політика 1970-х рр. в УРСР була спрямована фактично на знищення української нації[30]. О. Шановська вказує на те, що українські дисиденти, зокрема О. Тихий, гостро переживали кривди української нації та відчували особливу відповідальність за байдужість українців до національної культури й мови[31]. П. Кононенко зазначив, що з особливою силою процес русифікації українців розгорнувся на початку 1980-х рр., коли влада почала здійснювати доплати російським філологам у середніх школах, батькам рекомендувалося відмовлятися від вивчення їхніми дітьми рідної мови, бо, по-перше, в СРСР «сформувалася нова

[19] Верменич Я. В. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз. *Український історичний журнал*. 2015. № 1. С. 108–134.

[20] Стешенко В. С. Переписи населення. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 8: Па–Прик. 520 с.

[21] Каппелер А. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності / Пер. з нім. В. Кам'янець. Чернівці : Книги – ХХІ, 2018. 320 с.

[22] Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. [2-е вид.]. Київ : Генеза, 2000. 360 с.

[23] Титаренко Д. М. «Просвіта» в період нацистської окупації як чинник громадського життя на сході України (зона військової адміністрації). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. Вип. 22. С. 280–285.

[24] Тарнавський І. С. «Маріупольське відродження» в умовах нацистської окупації. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. Вип. 45. С. 82–94.

[25] Сергійчук В. Український здвиг: у 5 т. Київ : Укр. Вид. Спілка, 2004. Т. 5: Наддніпрянщина. 1941–1955. 2005. 834 с.

[26] Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / Пер. з англ. Г. Касьянова. Київ : Основи, 1998. 479 с.

[27] Добровольський О. «Просвіта» під багнетом. Слов'янськ : «Укр. Донбас», 2007. 128 с.

[28] Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація / За заг. редакцією Я. Радевича-Винницького. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1994. 218 с.

[29] Дзюба І. М. Донецька рана України…

[30] Сольчаник Р. Україна, Білорусь і Молдова: інтеграція по імперськи, русифікація і боротьба за національне виживання. *Український історичний журнал*. 1992. № 12. С. 134–139.

[31] Шановська О. А. Загиблі, але нескорені борці за свободу і гідність (Олекса Тихий, Юрій Литвин, Валерій Марченко, Василь Стус). *Zaporizhzhia historical review: Scholarly Works of the Faculty of History, Zaporizhzhia National University*. 2018. 1 (51): 120–130.

історична спільність людей – радянський народ», а, по-друге, «всі потреби людей і націй може задовольнити лише російська мова»[32].

Р. Лемкін зауважив, що кремлівська влада, прагнучи створити тип «радянської людини», започаткувала наймасштабніший експеримент процесу зросійщення. У першу чергу, це означало знищення української нації, балтійських націй Литви, Естонії й Латвії тощо. Дослідник звернув особливу увагу на довгострокову політику експансіонізму Кремля, котра мала численні прецеденти в царській Росії й призвела до масового винищення народів і націй, зокрема під час вторгнення Радянського Союзу в Європу, коли все різноманіття балтійців, поляків, угорців, румунів комуністичні очільники прагнули звести до одноманітної маси[33].

Г. Турченко вказала на те, що вже від початку існування незалежної України з початку 1990-х рр. мали місце спроби спекуляції на особливостях різних регіонів України. На протиставленні Сходу й Заходу України була побудована у 2004 р. президентська кампанія провладного кандидата. Масштабна фальсифікація результатів виборів викликала масові протести, які переросли в «Помаранчеву революцію». Як засіб боротьби з Народним Рухом був знову використаний сепаратизм[34]. Що ж до національно-культурної самоідентифікації жителів Донеччини, то в першій половині 1990-х рр., як зазначив В. Білецький, населення цього краю, здебільшого, оцінювалося як українсько-російські або російсько-українські біетнори. Так, число біетнорів становило тут приблизно половину всіх жителів краю, з поступовим зростанням російської ідентифікації. Сподівання на продовження українізації, яка була розпочата на початку 1990-х рр., поступово зникали[35]. На думку М. Розумного, у промислових містах Донеччини, де була особливо стійкою ідеологічна «обробка» громадян для виховання їх в дусі інтернаціоналізму й українофобства, особливо складним було сприйняття українських державотворчих процесів[36]. І при цьому, як зазначив П. Лаврів, вкрай важливою була цілеспрямована праця щодо утвердження незалежності України, головним чином, у плані розвою національної свідомості українців Донеччини[37].

Ю. Каганов зауважив, що російські ідеологи та представники політикуму всіляко намагаються доводити, що росіяни й українці є одним народом, возз'єднання їх в одній державі має завершитися формуванням потужного етносу й становленням «русского мира» з однією церквою, мовою та культурою. Витоки цієї політики сягають ще радянської доби з її, за висловом Ю. Каганова, ерозією національної та релігійної ідентичності, руйнуванням цінностей самовираження та індивідуалізму[38]. Це було цілком у дусі тоталітаризму – формувати «нову радянську людину», яка була одночасно й жертвою, і продуктом комуністичного режиму, з тотальним перетворенням населення на політично індоктриновану масу[39]. Л. Якубова, В. Головко та Я. Примаченко вказують на те, що чи не найсерйознішим випробуванням для українського суспільства стала пропаганда «русского мира», яка ґрунтувалася на деформації історичної пам'яті та національної свідомості українців[40]. Насадження «русского мира» в Україні як засіб деформації культурно-національної ідентичності українців Донеччини, певною мірою, характеризується в роботах Н. Темірової, яка зауважила, що для монументально-меморіального простору Донецька притаманним було й залишається переважно радянське наповнення, що навіть на межі XX–XXI ст. не зазнало суттєвих змін. І це було зумовлено формуванням специфічної ідентичності, котра вкладалася в поняття місцевого, «донецького» патріотизму[41].

В. Кожевніков висвітлив століттями здійснювану політику зросійщення й складний шлях повернення українців до рідної мови та наголосив,

[32] Кононенко П. П. Мова і майбутнє народу. *Україна – мова Українська мова в самопізнанні й самотворенні народу. Мова як чинник національної самоідентифікації українців: збірник наукових праць НДІУ*. Т. IX. С. 9–25.

[33] Лемкин Р. Советский геноцид в Украине. *Аргумент*. 26.11.2012 URL: http://argumentua.com/stati/rafael-lemkin-sovetskii-genotsid-v-ukraine.

[34] Турченко Г. Імперський проект «Новоросія»: історія і сьогодення… С. 206–232.

[35] Білецький В. Історія Донецької Крайової організації Народного Руху України (1989–1991 рр.). Донецьк : Український культурологічний центр; Донецьке відділення НТШ, 2009. 172 с.

[36] Розумний М. Партійний вибір України. *Сучасність*. 1998. № 6. С. 34–66.

[37] Лаврів П. Національна свідомість робітництва на Донеччині. *Сучасність*. 1992. № 6. С. 103–107.

[38] Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія / Наук. ред. Ф. Г. Турченко. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с.

[39] Каганов Ю. О. Теоретичні підходи і концептуалізація феномену «радянської людини». *Zaporizhzhia Historical Review*. 2019. № 53. Т. 1. С. 177–186.

[40] Якубова Л., Головко В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: Аналітична доповідь / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2018. 227 с.

[41] Темірова Н. Р. Про що промовляють монументи Донецька? *Форум краєзнавців Донеччини. Доповіді учасників* / За ред. Н. Р. Темірової. Вінниця; Слов'янськ : ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. С. 188–192.

що лідерам сучасної української держави треба розуміти, що починати державне будівництво необхідно з повернення українській нації української мови[42]. Я. Радевич-Винницький, детально проаналізувавши проблему деформації національної свідомості внаслідок відмови від рідної мови, підкреслив, що це сталося внаслідок цілої низки причин, зокрема: цілеспрямоване приниження її пріоритету та іміджу, острах нею користуватися через репресивні заходи тощо[43].

Перспективи подальшого розвитку мовної ідентичності українців Донеччини певною мірою висвітлюються в працях низки сучасних учених. Зокрема, В. Сергійчук вважає, що в процесі національної самоідентифікації українців відбувається поєднання «національного» й «загальнолюдського», що має істотні переваги в духовному плані, бо через духовне осягнення світу й самоусвідомлення свого «Я» українці неодмінно ідентифікували себе з колективним «Ми» – зі світом, з яким вони співжили й до якого себе прилучали, що розширювало й урізноманітнювало культурно-етнічне уявлення про себе й світ, наповнювало його новими зв'язками, стимулюючи в ньому не лише постійне протистояння, але й взаємозалежність і творче поєднання національної традиції та зовнішньої модернізації – трансформацій навколишнього світу в становленні духовного компонента національної ідентичності[44].

В. Коваленко зауважила, що оскільки Українська держава є поліетнічною й мультикультурною, тому надзвичайно важливим її завданням є об'єднання та згуртування навколо сучасної національної ідеї всього українського народу, а також представників інших етносів, які живуть в Україні[45]. Згідно з твердженням Л. Масенко, політична ідентичність є кризовою й такою, що має тенденцію до загострення, оскільки владні структури України не зробили практично нічого для мінімізації можливого розколу держави. У функції державної мови, на слушну думку дослідниці, має виступати одна мова корінного й найчисленнішого етносу, що цілком відповідає загальноприйнятій світовій практиці побудови національної держави, оскільки мова належить до головних чинників консолідації населення у межах своєї країни[46]. На думку С. Савойської, провідною парадигмою об'єднавчого потенціалу української мови мають бути такі політичні комунікації, які ґрунтуються на взаєморозумінні та всеукраїнській консолідації полярних політичних сил, соціально-політичній модернізації, загальнонаціональній ідентифікації та єднанні українського полікультурного суспільства, що є актуальним і нагальним завданням для сучасної Української держави[47].

Висновки. Таким чином, слід наголосити, що характер історіографічного вивчення розвитку національної ідентичності українців Донеччини впродовж XX – початку XXI ст. має низку особливостей і пов'язаний із низкою тенденцій та підходів, що застосовуються сучасними дослідниками. Висвітлення цієї тематики доцільно розглядати за змістовно-тематичним принципом, включно із застосування проблемного та хронологічного принципів історіографії. На основі аналізу історіографії трансформації національної ідентичності українців Донеччини впродовж XX – початку XXI ст., можна виокремити низку ключових імплікацій, які виходять за межі суто академічного дискурсу та мають практичне значення для сучасної України. По-перше, вивчення процесів зросійщення, українізації та регіонального сепаратизму, як це висвітлено в працях Ф. Турченка, Г. Касьянова та інших дослідників, підкреслює необхідність посилення державної політики з консолідації національної ідентичності. Зокрема, історичні приклади радянської асиміляції та пропаганди «русского мира» свідчать про вразливість промислових регіонів, таких як Донеччина, до зовнішніх маніпуляцій. Це імплікує потребу в розробці цільових програм з promotion української мови та культури в східних областях, аби протидіяти лінгвоциду та деформації історичної пам'яті, як зазначають Л. Масенко та В. Коваленко. Без таких заходів ризики регіонального розколу, подібні до подій 2004 р. чи пост-2014 р., можуть посилюватися, особливо в контексті гібридних загроз. По-друге,

[42] Кожевніков В. Важкий шлях до рідної мови. Київ : УВС, 2002. 128 с.

[43] Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. 360 с.

[44] Сергійчук В., Піскун В., Воропаєва Т., Ціпко А., Щербатюк О. Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти. *Фундаментальні орієнтири науки*. Київ, 2005. С. 24–53.

[45] Коваленко В. Сучасна українська національна ідея як невід'ємний чинник побудови громадянського суспільства. *Віче*. 2011. № 23. С. 23–27.

[46] Масенко Л. Річ не просто в мовній проблемі. Річ у тенденції до розпаду єдиної держави за мовною ознакою. Віче. 2003. № 4. С. 54–57.

[47] Савойська С. В. Об'єднавчий потенціал української мови в комунікативному контексті мовної політики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 14. С. 49–58.

хронологічний огляд еволюції ідентичності – від відродження в XIX ст. (за В. Шандрою та О. Казакевичем) до повоєнного лінгвоциду (за В. Іванишиним та Р. Лемкіним) – вказує на роль освіти та культурних інституцій у формуванні колективного «Ми», як описує В. Сергійчук. Імплікацією тут є рекомендація інтегрувати регіональну історію Донеччини в шкільні програми, з акцентом на позитивні приклади національного відродження (наприклад, діяльність «Просвіти» під час окупацій, за О. Добровольським та І. Тарнавським). Це могло б сприяти згуртуванню поліетнічного суспільства, зменшуючи вплив «донецького патріотизму» радянського зразка, як аналізує Н. Темірова, та сприяючи інтеграції етнічних меншин навколо загальноукраїнської ідеї. По-третє, дискусійні аспекти історіографії, такі як економічний vs національно-культурний чинники урбанізації (за Я. Верменич), імплікують необхідність міждисциплінарних досліджень, що поєднують історію з соціологією, політологією та психологією. Це могло б допомогти в прогнозуванні трансформацій ідентичності в умовах глобалізації та міграцій, особливо після 2022 р., коли Донеччина стала епіцентром конфлікту. Перспективно, такі студії могли б слугувати основою для державної стратегії з реінтеграції окупованих територій, акцентуючи на відновленні української мовної ідентичності, як пропонує С. Савойська.

Загалом імплікації підкреслюють, що без глибокого осмислення історичних трансформацій національної ідентичності є ризик повторення помилок минулого, тоді як активне використання історіографічного доробку може стати інструментом для побудови стійкої, інклюзивної української нації. Це вимагає не лише подальших академічних досліджень, але й їхнього впровадження в політику, освіту та культурну сферу для забезпечення єдності суспільства в умовах викликів XXI ст.

References

Biletskyi, V. Istoriia Donetskoi Kraiovoi orhanizatsii Narodnoho Rukhu Ukrainy (1989–1991 rr.). Donetsk, 2009. 172 s. [in Ukrainian].

Vasylchuk, H. M. Pershi kroky pravovoho zabezpechennya ukrayinizatsiyi v URSR (pochatok 20-kh XX storichchya). *Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu. Yurydychni nauky*. 2004. 2: 7–10 [in Ukrainian].

Vermenych, Ya. V. Donbas u konteksti teoriy porubizhzhia: sotsiohumanitarnyi analiz. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2015. 1: 108–134 [in Ukrainian].

Hrytsak, Ya. Narys istorii Ukrainy. Formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX – XX st. Kyiv, 2000. 360 s. [in Ukrainian].

Dyedush, O. V. Istoriohrafiia doslidzhennia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v kintsi XX – na pochatku XXI stolittia. Dys. kand. istor. nauk (doktora filosofii). 07.00.05 "Etnolohiia". Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii imeni M. T. Rylskoho NAN Ukrayiny, 2021. 215 s. [in Ukrainian].

Dzyuba, I. M. Donetska rana Ukrainy: Istoryko-kulturolohichni esei. Kyiv, 2015. 78 s. [in Ukrainian].

Diyak, I. V. Piata kolona v Ukraini: zahroza derzhavnosti. Kyiv, 2006. 128 s. [in Ukrainian].

Dobrovolskyi O. "Prosvita" pid bahnetom. Sloviansk, 2007. 128 s. [in Ukrainian].

Dobrovolskyi O. Ukrainskyi rukh na Donechchyni 1917–1958. *Istorychna Pravda*. 28 hrudnya 2015. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/568143de77fc4/ [in Ukrainian].

Yefimenko, H. H. Zmina vektoriv u natsionalnyi politytsi Moskvy v holodomornyi 1933 r. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2003. 5: 25–50 [in Ukrainian].

Ivanyshyn, V., Radevych-Vynnytskyi, Ya. Mova i natsia. Drohobych, 1994. 218 s. [in Ukrainian].

Kahanov, Yu. O. Konstruiuvannia "radianskoi liudyny" (1953–1991): ukrainska versiia. Zaporizhzhya, 2019. 432 s. [in Ukrainian].

Kahanov, Yu. O. Teoretychni pidkhody i kontseptualizatsiia fenomenu "radianskoi liudyny". *Zaporizhzhia Historical Review*. 2019. 53 (1): 177–186 [in Ukrainian].

Kazakevych, O. M. Ukrainska mova yak chynnyk formuvannia modernoi natsii u yevropeiskomu konteksti (druha polovyna XIX – pochatok XX st.): dys. … doktora ist. nauk: 07.00.01; 032. Kyiv, 2018. 480 s. [in Ukrainian].

Kappeler, A. Nerivni braty. Ukraintsi ta rosiiany vid seredniovichchia do suchasnosti. Chernivtsi, 2018. 320 s. [in Ukrainian].

Kasianov, H. Ukrayna-1990: "boy za ystoryyu". *NLO*. 2007. 1. URL: https://magazines.gorky.media/nlo/2007/1/ukraina-1990-boi-za-istoriyu.html [in Russian].

Kasianov, H. V. Teorii natsii ta natsionalizmu: monohrafia. Kyiv, 1999. 352 s. [in Ukrainian].

Kovalenko, V. Suchasna ukrainska natsionalna ideia yak nevidiemnyi chynnyk pobudovy hromadianskoho suspilstva. *Viche*. 2011. 23: 23–27 [in Ukrainian].

Kozhevnikov, V. Vazhkyi shliakh do ridnoi movy. Kyiv, 2002. 128 s. [in Ukrainian].

Kononenko, P. P. Mova i maibutnie narodu. *Mova yak chynnyk natsionalnoi samoidentyfikatsii ukraintsiv: zbirnyk naukovykh prats NDIU*. IX: 9–25 [in Ukrainian].
Lavriv, P. Natsionalna svidomist robitnytstva na Donechchyni. *Suchasnist*. 1992. 6: 103–107 [in Ukrainian].
Lemkyn, R. Sovetskyi henotsyd v Ukrayne. *Argument*. 26.11.2012. URL: http://argumentua.com/stati/rafael-lemkin-sovetskii-genotsid-v-ukraine [in Russian].
Lyakh, S. R. Spovid silskoho intelihenta mynuloho stolittia. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2004. 17. S: 181–183 [in Ukrainian].
Masenko, L. Mova i suspilstvo: postkolonialnyi vymir. Kyiv, 2004. 164 s. [in Ukrainian].
Masenko, L. Rich ne prosto v movnii problemi. Rich u tendentsii do rozpadu yedynoi derzhavy za movnoiu oznakoiu. *Viche*. 2003. 4: 54–57 [in Ukrainian].
Nikolaiets, Yu. O. Poselenska struktura naselennia Donbasu: (etnopolitychnyi aspekt dynamiky): monohrafiia. Kyiv, 2012. 188 s. [in Ukrainian].
Plokhiy, S. Selianska klio: istorychna pamiat ta natsionalna identychnist v Radianskii Ukraini. *Memuary ta shchodennyky*. Zaporizhzhia, 2005. Ch. 1. 12–32 (Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy. T. 5. Kn. 1) [in Ukrainian].
Radevych-Vynnytskyi, Ya. Ukraina: vid movy do natsii. Drohobych, 1997. 360 s. [in Ukrainian].
Rozumnyi, M. Partiinyi vybir Ukrainy. *Suchasnist*. 1998. 6: 34–66 [in Ukrainian].
Savoiska, S. V. Obiednavchyi potentsial ukrainskoi movy v komunikatyvnomu konteksti movnoi polityky. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2014. 14: 49–58 [in Ukrainian].
Serhiichuk, V. Ukrainskyi zdvyh: u 5 t. Kyiv, 2004. 5 (Naddnipryanshchyna. 1941–1955). 2005. 834 s. [in Ukrainian].
Serhiichuk, V., Piskun, V., Voropaieva, T., Tsipko, A., Shcherbatiuk, O. Transformatsiia natsionalnoi identychnosti: istoriosofski, kulturolohichni ta sotsialno-psykholohichni aspekty. *Fundamentalni oriientyry nauky*. Kyiv, 2005. 24–53 [in Ukrainian].
Solchanyk, R. Ukraina, Bilorus i Moldova: intehratsiia po impersky, rusyfikatsiia i borotba za natsionalne vyzhyvannia. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1992. 12: 134–139 [in Ukrainian].
Steshenko, V. S. Perepysy naselennia. Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. Kyiv, 2011. 8 (Pa–Pryk). 520 s. [in Ukrainian].
Tarnavskyi, I. S. "Mariupolske vidrodzhennia" v umovakh natsystskoi okupatsii. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 2017. 45: 82–94 [in Ukrainian].
Temirova, N. R. Pro shcho promovliaiut monumenty Donetska? *Forum krayeznavtsiv Donechchyny. Dopovidi uchasnykiv.* Vinnytsya; Sloviansk, 2020. 188–192 [in Ukrainian].
Tytarenko, D. M. "Prosvita" v period natsystskoi okupatsii yak chynnyk hromadskoho zhyttia na skhodi Ukrainy (zona viiskovoi administratsii). *Ukrayina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. 2012. 22: 280–285 [in Ukrainian].
Turchenko, H. Imperskyi proekt "Novorosiia": istoriia i sohodennia. *Skhid i Pivden Ukrainy: chas, prostir, sotsium: u 2 t. Kolektyvna monohrafiya*. Kyiv, 2014. 1: 206–232 [in Ukrainian].
Turchenko, H. Istorychna nauka i suchasna hibrydna viina Rosii proty Ukrainy. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2014. 46: 295–301 [in Ukrainian].
Turchenko, H., Turchenko, F. Proekt "Novorosiia": 1764–2014. Yuvilei na krovi. Zaporizhzhya, 2015. 116 s. [in Ukrainian].
Turchenko, F. H. HKChP i proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy: pohliad iz Zaporizhzhia. Zaporizhzhia, 2011. 132 s. [in Ukrainian].
Turchenko, F., Turchenko, H. Proekt "Novorosiia" i novitnia rosiisko-ukrainska viina. Kyiv, 2015. 166 s. [in Ukrainian].
Shandra, V. S. Mova yak zasib formuvannia natsionalnoi identychnosti. *Ukrainska identychnist i movne pytannia v Rosiiskii imperii: sproba derzhavnoho rehuliuvannia (1847–1914)*. *Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Kyiv, 2013. 7–44 [in Ukrainian].
Shanovska, O. A. Zahybli, ale neskoreni bortsi za svobodu i hidnist (Oleksa Tykhyi, Yurii Lytvyn, Valerii Marchenko, Vasyl Stus). *Zaporizhzhia historical review.* 2018. 1 (51): 120–130 [in Ukrainian].
Shevtsova, S. Ukrainizatsiia po-moskovsky: prianyk, shcho stav batohom, abo yak bilshovyky ukraintsiv ukrainizuvaly. *Ukrinform*. 08.11.2018. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2575613-ukrainizacia-pomoskovski-pranik-so-stav-batogom-abo-ak-bilsoviki-ukrainciv-ukrainizuvali.html [in Ukrainian].
Shporliuk, R. Komunizm i natsionalizm. Karl Marks proty Fridrikha Lista. Kyiv, 1998. 479 s. [in Ukrainian].
Yakubova, L., Holovko, V., Prymachenko, Ya. Russkyi myr na Donbasi ta v Krymu: istorychni vytoky, politychna tekhnolohiia, instrument ahresii: Analitychna dopovid. Kyiv, 2018. 227 s. [in Ukrainian].